

BOZOR SHAROITIDA MOLIYAVIY AKTIVLARNI BAHOLASH

Turayeva Gulizaxro

Guliston davlat universiteti dotsenti

Mirsalimova Ma’rifat

Temirova Sevinch

Tursunqulova Dilbar

Guliston davlat universiteti talabalari

Annotatsiya. Ushbu tezis bozor sharoitida moliyaviy aktivlarni baholashning nazariy va amaliy jihatlarini o'rganishga bag'ishlangan. Global iqtisodiy o'zgarishlar va bozorlarning yuqori o'zgaruvchanligi sharoitida aktivlarning haqqoniy qiymatini aniqlash muhim muammo hisoblanadi. Tadqiqotda moliyaviy aktivlarni baholashning asosiy usullari tahlil qilingan hamda ularni bozor risklari va noaniqliklarni hisobga olgan holda qo'llash mexanizmlari ko'rib chiqilgan.

Kalit so'zlar: moliyaviy aktivlar, bozor qiymati, baholash, diskontlangan pul oqimlari, CAPM, risk, volatillik.

Аннотация. Диссертация посвящена исследованию теоретических и практических аспектов оценки финансовых активов в рыночных условиях. Определение справедливой стоимости активов в условиях глобальных экономических изменений и высокой волатильности рынка является актуальной проблемой. В исследовании анализируются основные методы оценки финансовых активов и рассматриваются механизмы их применения с учетом рыночных рисков и неопределенностей.

Ключевые слова: финансовые активы, рыночная стоимость, оценка, дисконтированные денежные потоки, CAPM, риск, волатильность.

Annotation. This thesis is devoted to the study of theoretical and practical aspects of financial asset valuation in market conditions. Determining the fair value of assets in the context of global economic changes and high market volatility is an important problem. The study analyzes the main methods of financial asset valuation and considers the mechanisms of their application taking into account market risks and uncertainties.

Key words: financial assets, market value, valuation, discounted cash flows, CAPM, risk, volatility.

KIRISH

Bozor iqtisodiyoti sharoitida korxonalar va investorlar uchun moliyaviy aktivlarning haqqoniy qiymatini aniqlash strategik ahamiyatga ega bo'lgan eng dolzarb masalalardan biridir. Bozorlarning tez o'zgaruvchanligi va doimiy noaniqlik sharoitida aktivlarning real qiymatini aniqlash qiyinligi asosiy muammo bo'lib turibdi.

Muammoning kelib chiqish sabablari: Birinchidan, globallashtirish va raqamli texnologiyalarning rivojlanishi tufayli moliyaviy bozorlar o'ta murakkablashdi, bu esa an'anaviy baholash modellarining yetarli darajada samarali ishlamasligiga olib kelmoqda.

Ikkinchidan, moliyaviy inqirozlar va siyosiy beqarorlik xatarlarning keskin o'zgarishiga sabab bo'ladi, bu esa aktivlarning kelajakdagi pul oqimlarini aniq bashorat qilishni murakkablashtiradi. Uchinchidan, moliyaviy hisobotlarning xalqaro standartlarga (MHXS) o'tishi moliyaviy aktivlarni "haqqoniy qiymatda" baholashni talab qiladi, bu esa bozor ma'lumotlari mavjud bo'lmagan hollarda subyektivlikni oshiradi.

Yechimlar: Ushbu muammolarni hal etish uchun moliyaviy aktivlarni baholashda yangi, murakkabroq usullarni, xususan, turli baholash yondashuvlarini (daromadli, bozor va xarajat) birlashtirgan gibridd modellarni qo'llash talab etiladi. Shuningdek, baholash jarayonida makroiqtisodiy omillarni, inflyatsiya va foiz stavkalarining o'zgarishini hisobga oluvchi dinamik modellarni joriy etish zarur. Muhimi, baholash xulosalarida risklarni tahlil qilish natijalarini to'liq aks ettirish orqali qaror qabul qiluvchilar uchun axborotning ishonchliligini oshirish kerak. Yondashuv — bu aktivning yani ko'char mulk, ko'chmas mulk, kredit, biznes yoki boshqa moliyaviy obyekt qiymatini aniqlashda qo'llaniladigan umumiy baholash usullari majmui. Ya'ni, yondashuv — bu baholovchi qiymatni aniqlash uchun tanlaydigan asosiy konseptual yo'l, baholashning strategik uslubidir.

1-jadval

Banklarda baholash ishida yondashuvlar

Yondashuv nomi	Asosiy mohiyati	Qanday ishlaydi (asosiy usullar)	Qaysi aktivlar uchun ko'proq mos keladi?
1. Daromadli yondashuv	Aktivning qiymati, kelajakda undan kutilayotgan pul oqimlarining bugungi qiymati bilan belgilanadi.	Diskontlangan Pul Oqimlari (DPO), Dividendlar Diskontlash Modeli (DDM).	Aksiyalar, Obligatsiyalar, Biznes ulushi, Pul oqimi keltiruvchi loyihalar.
2. Bozor yondashuvi	Aktivning qiymati, o'xshash (solishtirma) aktivlarning joriy bozor qiymatlari bilan taqqoslash orqali aniqlanadi.	Solishtirma kompaniyalar tahlili, Avvalgi bitimlar tahlili (multiplikatorlar orqali).	Ommaviy bozorlarda sotiladigan aksiyalar, O'xshash xususiy kompaniyalar.
3. Xarajat yondashuvi	Aktivning qiymati, uni yangi holatda tiklash yoki almashtirish uchun ketadigan xarajat asosida aniqlanadi.	Qayta Tiklash Qiymati (Replacement Cost), Tovar-moddiy zaxiralarning balans qiymati.	Bank hisobidagi naqd pullar, ba'zi qarz vositalari (balans qiymatida), Nomoddiy aktivlar (kamdan-kam hollarda).

Banklarda baholash ishida yondashuvlar uchta asosiy guruhga bo‘linadi:

1. Daromadli yondashuv - Daromadli yondashuv aktivning qiymatini uning kelajakda keltiradigan daromadlari asosida aniqlaydi. Bu usul, ayniqsa, doimiy daromad keltiruvchi aktivlar (ijaraga berilgan texnika, transport vositalari, maxsus uskunalar va boshqalar) bahosini aniqlashda qo‘llaniladi.

2. Bozor yondashuvi - Bozor yondashuvi aktiv qiymatini aynan shu turdagi yoki o‘xshash aktivlar bozorida shakllanayotgan narxlar asosida aniqlaydi. Ushbu yondashuvda real bozordagi bitimlar, e‘lon qilingan sotuv narxlari, talab-taklif dinamikasi va hududiy omillar tahlil qilinadi.

3. Xarajat yondashuvi - Xarajat yondashuvi aktivni qayta yaratish yoki uni yangidan qurish/ishlab chiqarish uchun zarur bo‘ladigan xarajatlar asosida qiymatni aniqlaydi. Bu yondashuvda aktivning yoshi, jismoniy, funksional va iqtisodiy eskirish darajalari inobatga olinadi. Asosiy formula — “yangisini yaratish narxi – eskirish summasi”. Xarajat yondashuvi ko‘chmas mulk, maxsus texnika, ishlab chiqarish uskunalari va noyob aktivlarni baholashda samarali hisoblanadi, chunki ular bozorida sotuv bitimlari yetarli bo‘lmaydi.

XULOSA

Bozor sharoitida moliyaviy aktivlarni baholash jarayoni doimiy murakkablashib boradigan va yuqori darajada tahliliy yondashuvni talab qiluvchi vazifadir. An'anaviy modellar bozor volatilligi va noaniqlik sharoitida yetarli emas, shuning uchun baholovchilar CAPMning takomillashtirilgan ko'p omilli modellaridan va Dinamik DPO usullaridan foydalanishlari zarur. Moliyaviy aktivlarning haqqoniy qiymatini aniqlashda risk omilini (ayniqsa, tizimli va likvidlilik riskini) chuqur tahlil qilish, shuningdek, MHXS talablariga muvofiq bozor ma'lumotlarining barcha iyerarxiyalaridan oqilona foydalanish muhimdir. Ushbu kompleks yondashuv investorlarning qarorlar qabul qilishining sifatini sezilarli darajada oshiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Sharipov I. Sh. Moliyaviy menejment. Darslik. “Iqtisod-Moliya”, Toshkent 2018.
2. O'zbekiston Respublikasining "Baholash faoliyati to'g'risida"gi Qonuni. (Yangi tahriri). 2021-yil 21-aprel.
3. Moliyaviy Hisobotning Xalqaro Standartlari (MHXS) – IFRS 13 Haqqoniy qiymatni baholash.
4. Burxanov A.U., Hamdamov O.N. Moliyaviy menejment. Darslik. “Innovatsion rivojlanish nashriyot-matbaa uyi”, Toshkent 2020.